

В. І. Борисова, К. Ю. Іванова, Б. П. Карнаух, Ю. Є. Ходико

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Частина перша

**Посібник
для підготовки до іспитів**

За загальною редакцією *В. І. Борисової*

Харків
«Право»
2019

Автори:

В.І. Борисова – питання: 1, 23, 27–29, 31, 32, 36;

К.Ю. Іванова – питання: 30, 33–35;

Б.П. Карнаух – питання: 2–4, 7, 10–20, 38, 44–52, 57–65, 72–95;

Ю.Є. Ходико – питання: 5, 6, 8, 9, 21, 22, 24–26, 37, 39–43, 53–56, 66–71, 96–120

Цивільне право України. Частина перша : посіб. для підгот. до
Ц57 іспитів / В. І. Борисова, К. Ю. Іванова, Б. П. Карнаух, Ю. Є. Ходико ;
за заг. ред. В. І. Борисової. – Харків : Право, 2019. – 248 с.

ISBN 978-966-937-777-7

Посібник підготовлений відповідно до Програми навчальної дисципліни «Цивільне право України» (Частина перша) з урахуванням змін і доповнень, внесених до цивільного законодавства. У виданні містяться витяг із програми навчального курсу, зразковий перелік питань, які виносяться на іспити (курсовий, державний), та відповіді на них, що дає змогу підготуватися до проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань студентів із цієї навчальної дисципліни.

Посібник призначений для студентів (слухачів, курсантів) юридичних закладів вищої освіти та юридичних факультетів закладів вищої освіти усіх форм навчання. Може бути корисним абітурієнтам, аспірантам, науковцям та практичним працівникам.

УДК 347(477)(075)

© Борисова В. І., Іванова К. Ю.,
Карнаух Б. П., Ходико Ю. Є.,
2019

© Видавництво «Право», 2019

ISBN 978-966-937-777-7

===== ПЕРЕДМОВА

Цивільне право як приватне право – це сукупність правових норм, які регулюють шляхом диспозитивного методу особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників за принципами: недопустимості свавільного втручання у сферу особистого життя фізичної особи; недопустимості позбавлення права власності, крім випадків, передбачених законом; свободи підприємництва; свободи договору; судового захисту будь-якого цивільного права та інтересу в разі його порушення; справедливості, розумності та добросовісності.

Навчальна дисципліна «Цивільне право» – це система тих положень, які за допомогою цивільно-правових категорій і пов’язаних із ними юридичних конструкцій, що використовуються в науці цивільного права і чинному законодавстві, розкривають значущість самого поняття цивільного права.

Посібник має на меті допомогти в систематизованому й стислому вигляді опанувати положення частини першої навчального курсу «Цивільне право України», висвітлює питання, пов’язані з цивільними правовідносинами, здійсненням і захистом цивільних прав; правом власності та іншими речовими правами, спадковим правом і правом інтелектуальної власності.

Розрахований насамперед на студентів, однак він може стати в пригоді будь-кому, хто цікавиться цивільним правом і прагне ознайомитися з його основними положеннями.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ» (Частина перша)

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Тема 1. Цивільне право – галузь приватного права

Об'єктивність поділу права на приватне і публічне. Матеріальні та формальні критерії поділу права на приватне і публічне. Проблема дуалізму приватного права.

Цивільне право – галузь приватного права. Поняття цивільного права як приватного права. Цивільне право в системі права України. Відносини, що регулюються цивільним правом (цивільні відносини). Диспозитивний метод регулювання цивільних відносин та чинники, що його зумовлюють. Принципи цивільного права. Принцип свободи особистості та неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Принцип свободи власності. Принцип свободи договору. Принцип свободи підприємництва. Принцип судового захисту цивільних прав та інтересів. Принципи справедливості, добросовісності та розумності. Функції та система цивільного права.

Тема 2. Акти цивільного законодавства

Акти цивільного законодавства. Конституція України як основа цивільного законодавства. Цивільний кодекс України – основний акт цивільного законодавства. Поточні закони України як акти цивільного законодавства України. Регулювання цивільних відносин актами Президента України. Постанови Кабінету Міністрів України як акти цивільного законодавства. Особливості актів інших органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим, що регулюють цивільні відносини. Забезпечення верховенства норм Цивільного кодексу України. Цивільно-правовий договір як джерело цивільного права. Акти цивільного законодавства і цивільно-правовий договір. Міжнародні договори як джерела цивільного права. Звичаї як джерела цивільного права. Дія цивільного законодавства в часі, просторі та за колом осіб. Аналогія закону та аналогія права. Тлумачення цивільно-правових норм. Застосування Цивільного кодексу України

до врегулювання відносин у сферах господарювання, використання природних ресурсів, охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин.

Тема 3. Наука цивільного права і цивільне право як навчальна дисципліна

Наука цивільного права як одна з галузей правознавства. Предмет науки цивільного права. Методи дослідження цивільно-правових явищ. Поняття і система цивільного права як навчального курсу.

РОЗДІЛ II ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Тема 4. Поняття і особливості цивільних правовідносин

Поняття цивільного правовідношення. Елементи цивільного правовідношення. Суб'єкти цивільних правовідносин. Об'єкти цивільних правовідносин. Зміст цивільних правовідносин. Поняття та зміст суб'єктивних прав та обов'язків. Види цивільних правовідносин. Речові, зобов'язальні та корпоративні правовідносини. Абсолютні та відносні правовідносини. Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків. Юридичні факти. Дії та події. Юридичні (фактичні) склади.

Тема 5. Фізична особа як суб'єкт цивільних правовідносин

Поняття фізичної особи. Цивільна правоздатність фізичної особи як природна здатність людини мати цивільні права й обов'язки. Виникнення і припинення цивільної правоздатності фізичної особи. Обсяг цивільної правоздатності фізичної особи. Нікчемність правочинів та недійсність актів, що обмежують можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки. Співвідношення цивільної правоздатності та суб'єктивного цивільного права. Цивільна дієздатність фізичної особи та її обсяг. Повна цивільна дієздатність. Часткова цивільна дієздатність фізичної особи, яка не досягла 14 років. Неповна цивільна дієздатність фізичної особи у віці від 14 до 18 років. Набуття повної цивільної дієздатності фізичною особою, яка не досягла 18 років. Випадки та підстави обмеження цивільної дієздатності фізичної особи. Визнання фізичної особи недієздатною. Опіка та піклування.

Місце проживання фізичної особи та його цивільно-правове значення. Підстави, порядок та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Акти цивільного стану.

Фізична особа – підприємець. Принципи та умови здійснення підприємницької діяльності фізичною особою. Цивільно-правова відповідальність фізичної особи – підприємця. Управління майном, що використовується для підприємницької діяльності органом опіки та піклування. Банкрутство фізичної особи – підприємця.

Тема 6. Юридична особа як суб'єкт цивільних правовідносин

Сутність юридичної особи. Розвиток учення про юридичну особу в науці цивільного права. Поділ юридичних осіб на юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права. Участь юридичних осіб публічного права в цивільних правовідносинах. Поняття юридичної особи приватного права та її ознаки. Організаційно-правові форми юридичної особи приватного права. Товариства та установи. Підприємницькі товариства. Непідприємницькі товариства. Індивідуалізація юридичних осіб. Найменування юридичної особи. Комерційне (фірмове) найменування підприємницьких товариств. Використання підприємницькими товариствами торговельних марок та географічних зазначень товарів (послуг). Створення юридичних осіб. Установчі документи юридичних осіб. Державна реєстрація юридичних осіб. Зміна установчих документів юридичної особи. Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність юридичних осіб. Особисті немайнові права юридичної особи. Органи юридичної особи та їх види. Філії та представництва юридичної особи. Припинення юридичної особи. Припинення юридичної особи з правонаступництвом (злиття, приєднання, поділ та перетворення). Ліквідація юридичної особи. Виділ юридичної особи. Неплатоспроможність та банкрутство юридичної особи. Господарські товариства та їх форми. Повні та командитні товариства. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. Акціонерні товариства. Створення окремих форм господарських товариств однією особою. Особливості правового статусу окремих форм господарських товариств. Виробничі кооперативи.

Споживчі кооперативи, товариства власників житла, громадські об'єднання, інші форми невідприємницьких товариств.

Правовий статус установ.

Тема 7. Держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади – учасники цивільних правовідносин

Правові форми участі держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад у цивільних відносинах. Органи та представники, через яких діють у цивільних відносинах держава, Автономна Республіка Крим та територіальні громади. Відповідальність за зобов'язаннями держави, Автономної Республіки Крим та територіальних громад. Розмежування відповідальності за зобов'язаннями держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад та створених ними юридичних осіб.

Тема 8. Об'єкти цивільних прав

Поняття та види об'єктів цивільних прав. Матеріальні та нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав. Речі та їх класифікація. Речі, що знаходяться у вільному обороті, обмежені в обороті та вилучені з обороту. Рухомі та нерухомі речі. Речі, визначені індивідуальними або родовими ознаками. Споживні та неспоживні речі. Подільні та неподільні речі. Складові частини речі та складна річ. Головна річ та її приналежність. Продукція, плоди та доходи. Майно. Підприємство (єдиний майновий комплекс). Гроші. Валютні цінності як об'єкти цивільних правовідносин. Цінні папери та їх ознаки. Групи та види цінних паперів. Пайові, боргові, товаророзпорядчі та похідні цінні папери. Оборотоzdатність цінних паперів. Цінні папери на пред'явника, іменні та ордерні цінні папери. Порядок передачі прав за цінними паперами. Документарні та бездокументарні цінні папери. Дії та послуги як об'єкти цивільних правовідносин. Особисті немайнові права, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація та інші нематеріальні об'єкти цивільних відносин.

Тема 9. Особисті немайнові права

Поняття особистого немайнового права. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Рівність особистих немайнових прав фізичних осіб. Особисті немай-

нові права юридичних осіб. Обмеження особистих немайнових прав. Здійснення та захист особистих немайнових прав.

Тема 10. Правочини

Поняття правочину та його ознаки. Види правочинів. Односторонні, двосторонні та багатосторонні правочини. Оплатні та безоплатні правочини. Каузальні та абстрактні правочини. Умовні правочини та їх види. Фидуціарні правочини. Біржові правочини. Умови чинності правочинів. Законність змісту правочину. Здатність осіб до вчинення правочину. Відповідність волі та волевиявлення. Обов'язкова спрямованість правочину на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Вчинення правочину у встановленій законом формі. Форми вчинення правочину. Захист прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей при вчиненні правочину їх батьками (усиновлювачами). Презумпція правомірності правочину. Державна реєстрація правочинів. Місце вчинення правочину. Тлумачення змісту правочину. Відмова від правочину. Поняття та види нечинних правочинів. Нікчемні та оспорювані правочини. Момент, з якого правочин вважається нечинним. Правові наслідки нечинності правочину. Правові наслідки нечинності окремих частин правочину.

Тема 11. Представництво і довіреність

Поняття та види представництва. Значення інституту представництва. Підстави представництва. Представництво за законом. Представництво за довіреністю. Комерційне представництво. Передурочення. Повноваження представника. Вчинення правочинів з перевищенням повноважень. Поняття і види довіреності. Форма та строк довіреності. Довіреність юридичної особи. Припинення представництва за довіреністю. Скасування довіреності. Відмова представника від учинення дій, які були визначені довіреністю.

РОЗДІЛ III

ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ

СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Тема 12. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав

Поняття здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків. Межі здійснення цивільних прав. Зловживання правом. Ви-

конання цивільних обов'язків. Право на захист цивільних прав та інтересів. Захист цивільних прав та інтересів судом. Захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування. Захист цивільних прав нотаріусом. Самозахист цивільних прав. Визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

Тема 13. Цивільно-правова відповідальність

Поняття, ознаки та функції цивільно-правової відповідальності. Види цивільно-правової відповідальності. Умови цивільно-правової відповідальності. Протиправна поведінка. Майнова шкода (збитки) та моральна шкода. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою. Вина як умова цивільно-правової відповідальності. Цивільно-правова відповідальність незалежно від наявності вини. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Тема 14. Строки та терміни в цивільному праві. Позовна давність

Поняття строку та терміну. Визначення строку та терміну. Види строків. Початок перебігу та закінчення строку. Порядок вчинення дій в останній день строку. Поняття та види позовної давності. Вимоги, на які позовна давність не поширюється. Зміна тривалості позовної давності. Обчислення позовної давності. Початок перебігу позовної давності. Зупинення та переривання перебігу позовної давності. Перебіг позовної давності в разі залишення позову без розгляду. Застосування позовної давності до додаткових вимог. Наслідки спливу позовної давності.

РОЗДІЛ IV

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ТА ІНШІ РЕЧОВІ ПРАВА

Тема 15. Загальна характеристика права власності

Загальна характеристика речового права. Види речових прав. Право власності. Інші речові права. Поняття права власності в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Зміст права власності, здійснення права власності. Непорушність права власності. Тягар

утримання майна. Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження майна.

Суб'єкти права власності. Право власності Українського народу. Публічна і приватна власність. Поняття права приватної власності. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти права приватної власності. Об'єкти права приватної власності. Обмеження для окремих осіб мати у власності певні об'єкти. Право державної власності. Право комунальної власності.

Тема 16. Набуття та припинення права власності

Підстави набуття права власності: первісні та похідні, загальні та спеціальні. Набуття права власності: юридичною особою публічного права; добросовісним набувачем на майно, відчужене особою, яка не мала на це права; на новостворене майно; на перероблену річ; на безхазяйну річ; на рухому річ, від якої власник відмовився; на знахідку; на бездоглядну домашню тварину; на скарб; шляхом привласнення загальнодоступних дарів природи; за набувальною давністю; через приватизацію державного майна та майна, що є в комунальній власності. Момент набуття права власності. Момент набуття права власності за договором. Правовстановлюючі документи.

Підстави припинення права власності. Відмова від права власності. Припинення права власності особи на майно, яке за законом не може їй належати. Припинення права власності внаслідок знищення майна. Викуп земельної ділянки з метою суспільної необхідності. Припинення права власності на нерухоме майно у зв'язку з викупом земельної ділянки, на якій воно розміщене. Викуп пам'ятки історії та культури, що утримується безгосподарно. Реквізиція. Конфіскація.

Тема 17. Право спільної власності

Поняття і види права спільної власності. Право спільної часткової власності. Порядок визначення часток у праві спільної часткової власності. Здійснення права спільної часткової власності. Тягар утримання майна, що є у спільній частковій власності, та визначення приналежності плодів, продукції і доходів від його використання. Право співвласника розпоряджатися своєю часткою у праві спільної часткової власності. Переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності. Виділ частки з майна, що є у спільній частковій

власності. Припинення права на частку в спільному майні за вимогою інших співвласників. Поділ майна, що є у спільній частковій власності.

Право спільної сумісної власності та його здійснення. Виділ частки із майна, що є у спільній сумісній власності. Поділ майна, що є у спільній сумісній власності.

Тема 18. Захист права власності

Засади захисту права власності та інших речових прав. Речово-правові способи захисту права власності. Витребування майна від особи, яка незаконно заволоділа ним (віндикаційний позов), та розрахунки при цьому. Особливості витребування майна від добросовісного набувача. Витребування грошей та цінних паперів. Захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння (негаторний позов). Визнання права власності. Визнання незаконним правового акта, що порушує право власності. Особливості відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності. Зобов'язально-правові способи захисту права власності.

Тема 19. Речові права на чуже майно

Загальна характеристика речових прав на чуже майно, їх види.

Право володіння чужим майном: суб'єкти, підстави виникнення та припинення. Обов'язок недобросовісного володільця щодо повернення майна особі, яка має на нього право власності чи інше право, або яка є добросовісним володільцем.

Поняття користування чужим майном (сервітут). Суб'єкти, об'єкти, зміст сервітуту, порядок його встановлення та припинення. Право користування чужою земельною ділянкою або іншим нерухомим майном.

Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис). Підстави виникнення та припинення. Строк договору про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Права та обов'язки власника земельної ділянки, наданої в користування для сільськогосподарських потреб, та землекористувача. Право землекористувача на відчуження права користування земельною ділянкою.